

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЖИТТЯ АРЕШТАНТІВ У РОМАНІ ІВАНА БАГРЯНОГО «САД ГЕТСИМАНСЬКИЙ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (43)

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2-3

DOI:10.24144/2663-6840/2020.1(43).214–218

Лонська Л. Фразеологізми на позначення життя арештантів у романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський»; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено функційно-стилістичному та структурно-семантичному аналізу фразеологізмів, що відображають життя політв'язнів у тюрмах НКВД, що є актуальною проблемою сьогодні, оскільки саме у фразеологізмах найяскравіше, найекспресивніше відображено характер людей, які, незважаючи на тортури з боку працівників НКВД, не втратили людської гідності. Можливість вивчати такий матеріал зумовлена доступом до архівних матеріалів, які тривалий час були заборонені, і до вилученої з культурної спадщини творчості письменника.

Провідним методом дослідження став лінгвістичний опис мовних одиниць із залученням прийому трансформаційного та структурно-семантичного аналізу.

У статті проаналізовано шість семантичних груп фразеологічних сполук: просторові поняття, представлені фразеологізмом *той світ*; ФО, що позначають зовнішність та внутрішні якості, душевно-моральний стан арештантів та їхніх катів; ФО на позначення процесу життя ув'язнених та дій слідчих, наглядачів, способів життя, перебування арештантів у в'язниці, а також ФО, що називають катівню людей – в'язницю.

З'ясовано способи вияву синтаксичної трансформації, зумовленої комунікативним спрямуванням контексту, його експресивністю. Установлено, що семантична трансформація виникає внаслідок кількісної чи якісної заміни синонімічних компонентів, зберігаючи при цьому значення фразеологізму, хоч в багатьох випадках фразеологізм набуває нової семантики.

Ключові слова: фразеологізм, семантична група, синтаксична трансформація, лексична трансформація, синонімічна заміна компонентів, розширення структури фразеологізму.

Постановка проблеми. «Сад Гетсиманський» Івана Багряного – перший у світі художній твір про злочини тоталітарного режиму, зокрема системи НКВД, яку назвали «шостою частиною світу» – країною тюрем, концтаборів, етапів, провокацій. Джерелом художньої майстерності письменника була історична правда про жахливу діяльність працівників НКВД, тюремної адміністрації. За словами автора роману, усі прізвиська персонажів правдиві, що підтверджує достовірність існування слідчих-катів у згаданій системі, а також арештантів, якими були наповнені в'язниці. Важливе місце в художній канві роману займають фразеологізми, у яких найяскравіше, найекспресивніше відображено життя та характер людей, які, незважаючи на тортури з боку працівників НКВД, вистояли, не втратили людської гідності. Сьогодні в лінгвістиці існує низка праць, присвячених аналізу фразеологізмів у художньому творі (О. В. Цехмістер, Т. В. Ткаченко, О. А. Шумейко, Н. О. Хараман, Л. І. Лонська, Л. В. Шитик та інші); описано функційно-стилістичний потенціал цих одиниць, з'ясовано їхні структурно-семантичні особливості, розкрито принципи створення словника фразеологічних висловів у науково-публіцистичному тексті, здійснено спроби аналізу окремих прийомів трансформації на матеріалі преси, частково досліджено способи трансформації оказіональних фразеологізмів у творах багатьох письменників. Однак спеціального дослідження, яке б розкривало життя політв'язнів системи НКВД засобами фразеології, в українській лінгвістиці немає. Тому проблема є актуальною й потребує комплексного вивчення з огляду на семантичний, функційно-сти-

лістичний потенціал досліджуваних одиниць, їхню актуалізацію в контексті.

Аналіз досліджень. Останнім часом у лінгвістиці приділено значну увагу трансформації фразеологічних одиниць у художньому тексті, при якій стійка сполука зазнає змін як у структурному, так і семантичному плані. Використовуючи здобутки вітчизняної фразеології, Л. В. Шитик указує на те, що трансформацію розглядають як стилістичний засіб оновлення семантики чи модифікації фразеологізму [Шитик, Нестеренко 2012, с. 313]. Науковиця виокремлює синтаксичну, граматичну та семантичну модифікацію фразеологізмів у мовотворчості Л. Костенко. У межах синтаксичної трансформації виділяє зміни в комунікативній функції, характері предикативних відношень, модальності. Граматична модифікація, на думку дослідниці, передбачає зміни дієслівних категорій виду, часу, способу, перехідності та відмінкової форми поширювачів. Серед лексичних модифікацій називає синонімічну заміну компонентів, розширення чи скорочення компонентного складу. Особливу увагу приділяє контекстному обігруванню фразеологічної одиниці чи окремих її компонентів.

Перетворення фразеологізмів, у яких відбуваються зміни в граматичній будові чи лексичному складі при збереженні семантики, кваліфікують як варіанти ФО. Окремі лінгвісти не визнають цього поняття, стверджуючи, що заміна компонентів призводить до утворення фразеологізму-синоніма. В. Д. Ужченко та Д. В. Ужченко виокремлюють лексичну та формальну варіативність. «При варіюванні, – зазначають лінгвісти, – фразеологізм залишається

самим собою; варіантність – це різні зміни ФО при її тотожності; оболонка ФО може називати відчутних змін, але загальне значення її залишається незмінним; фразеологічні варіанти можна вважати виявом синонімічності, де відмінності між синонімами зведені до мінімуму» [Ужченко, Ужченко 2007, с. 113].

Один із прийомів авторського перетворення фразеологізмів В. С. Висоцького – заміну слів – досліджує І. Шкробова, яка виокремлює три типи трансформацій: 1) зміну лексичного складу при збереженні основного значення; 2) зміну значення фразеологізму при збереженні структури; 3) зміну лексичного складу й зміну значення (контамінація, заміна слів, «розщеплення фразеологізму») [Шкробова 2004, с. 239]. Аналізуючи індивідуально-авторські модифікації компаративних фразеологізмів у романі І. Багряного «Тигролови», Л. Прокопчук серед традиційно виокремлюваних структурно-семантичних трансформацій називає введення додаткових компонентів і парцеляцію задля увиразнення зображуваного, зосередженні уваги на конкретній деталі [Прокопчук 2016, с. 114–15]. Семантико-стилістичні особливості фразеологізмів у художній майстерності В. Стефаніка описала Т. Євтушина, виокремивши три тематичні групи досліджуваних одиниць: 1) вислови, що характеризують персонажів та їхні стосунки; 2) ФО, що моделюють людські ситуації та сторони діяльності людини; 3) оцінні фразеологізми, що мають позитивне чи негативне забарвлення [Євтушина 2000, с. 83–87].

Однією з функцій, яку виконують фразеологізми в художньому творі, є експресивна. За словами В. М. Мокієнка, «переважання експресивності над предметно-логічним наповненням змісту фразеологізмів, намагання постійно підтримувати її в мовленні, викликає необхідність поповнення й оновлення фразеологічного фонду» [Мокієнка 1989, с. 5] Мовні засоби вираження експресивності фразеологізмів М. Старицького та фактори, що впливають на ступінь експресивності, на посилення виражальних можливостей, були об'єктом дослідження автора статті [Лонська 2010, с. 335–341].

Мета статті – проаналізувати загальномовні та індивідуально-авторські трансформовані фразеологізми, дослідити способи вияву граматичних та лексичних модифікацій.

Провідним **методом** дослідження став лінгвістичний опис мовних одиниць із залученням прийому трансформаційного та структурно-семантичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Фразеологічні одиниці на позначення арештантського життя охоплюють такі семантичні групи:

1. Просторові поняття, пов'язані з нелюдськими умовами життя арештантів: *той світ* – 'потойбічне, загробне життя як протиставлення земному' [ФСУМ 1993, с. 785]. Для тлумачення значення фразеологізму автор використовує парцеляцію як один із прийомів увиразнення семантики, акцентуацію (логічно наголошений фразеологізм) та антонімію: «Якщо існує *«той світ»* по думці всіх смертних, то оце він і є. *Світ по той бік таємничої брами, що розділила*

життя на відоме й невідоме, на просте й загадкове. «Той світ». Причому, слово *«той»* за термінологією мешканців цієї частини планети має подвійне значення: крім звичайного **протиставлення до слова «цей»** воно ще має окремий зміст – спеціально наголошуване це слово має означати *«той!»*, тобто особливий, **унікальний, непередбачений і неперевершений**. Та, мабуть, обидва нюанси цього слова тут будуть до речі. *«Той світ»* (с. 56). У контексті вислів набуває розширеної семантики.

2. Фразеологізми з узагальненою семантикою на позначення арештантів: *«Пішли в невідоме... Іменовані ворогами народу з країни соціалізму»* (с. 156). Особливу експресивність має фразеологізм *дірка від бублика*, який вступає в синонімічні відношення до нейтрально забарвленого *нуль без палички* 'нічого не вартий, не має ніякої ваги, ніякого значення' [ФСУМ 1993, с. 560]. Слідчий: *«Ви тут не герой і навіть не людина, а всього лише дірка від бублика»* (с. 166) – у цих словах увесь цинізм людей, які представляли систему НКВД, для яких людина нічого не значила.

Політв'язні для слідчих були худобою, звірами, тому назви приміщень, у яких утримували в'язнів, їхні частини, а також транспортні засоби, у яких етапували арештантів, утворені з означальним компонентом належності до тварини: *телячий вагон* (с. 45) – «на сорок человек ілі восемь лошадей»; *телячі двері*, а процедура роздачі обіду – *кормленіє зверей* (с. 340).

Ця група охоплює: 1) ФО на позначення зовнішності; 2) ФО на позначення внутрішніх ознак людини; 3) ФО на позначення фізичного та душевно-морального стану. Назви осіб побудовано на опозиції свій/чужий. Поняття *свій* охоплює політв'язнів, на позначення їхньої зовнішності використано переважно компаративні ФО: професор тонкий, *«як жердина»* (с. 77); жид *«чорний, як жуку»* (с. 77); моряк Руденко *«доброї вдачі»* (с. 77); агроном *«круглий, як діжечка»* (с. 76); професор Гепнер *«худючий, як скелет»* (с. 76); поет *«чорний, як циган»* (с. 78); Аслан *«синій, як печінка, від биття»* (с. 95). Крім компаративних, є ФО іншої структури: У камері був літній дідусь *«із синіми мішками під очима»* (с. 77); Васильченко мав рябе обличчя, *«чорти горох молотили»* (с. 78). У багатьох випадках фразеологізм має уточнювальну щодо попередньо вжитої лексики семантику.

Поняття *чужий* охоплює слідчих, наглядачів, працівників в'язниці, охоронців, для характеристики їхньої зовнішності використано такі ФО: *кулак з довбню, голова з горіх* (с. 92), які вказують на міцну статуру, проте розумове обмеження, оскільки у свідомості українців поняття великої/малої голови асоціюється з розумовими здібностями людини.

Внутрішні якості людини представлені такими одиницями: інтелектуально багатих людей, представлених політв'язнями, названо *високим класом*, хоч вони були *голопузими людьми*. Для опису шляхетного походження Георгіані автор використовує ФО *совбарин найвищої проби*, яка виникла на метафоричній основі (золото найвищої проби). Жінку-слідчого, котра викликала у в'язнів найбільшу огиду, названо *«дурним салом без хліба»*,

яка нехай «шукає мішком прибитого», тобто довірливу людину, яка повірила б що мільйони справ, оформлюваних в цій установі за шість років, могли б вміститися в оцій шафі» (с. 63). У цьому контексті фразеологізм набуває іншого значення порівняно із закріпленим у мовній свідомості 'нерозумний, такий, що позбавлений здорового глузду'.

На позначення витривалості в'язнів у нестерпних умовах використано трансформований фразеологізм *ані в вогні не згорить, ані в воді не потоне* (с. 243), що виник на основі модифікації часо-видової категорії дієслова.

Внутрішній світ слідчих, карателів передає ФО *заплічних діл майстри* (с. 230) на позначення жорстокості працівників НКВД. Первинне значення було пов'язане з тим, що кат не тільки рубав голови своїм жертвам, стоячи позаду, за плечима, а й при дізнанні бив кнучом по спині. Основним завданням ката була не смерть арештанта, а тортури для вибиття зізнання. Підозрюваного не калічили, а викручували пальці із суглобів, потім розтягували м'язи і зв'язки, й руки відновлювалися, бо вони потрібні були для роботи. Біль був нестерпний. І. Багрянний описує такі диявольські «методи генія епохи», «майстра заплічних діл»: арештант *«сиділи на гарматі», «його саджали так, як колись давно саджали запорожців на палю; водили на розстріл, імітуючи той розстріл, набивали біфштекс на стегнах, тобто робили шимпанзе; били залізним паліччям»* (с. 230).

Стан людини репрезентовано ФО, які в контексті набувають прямого значення: у Андрія *«голова гуділа, а в очі наче хто понасипав гарячого піску»* (с. 211). На позначення стану людини використано ФО із розширенням кількісного складу: Руденко *«метав смертоносні блискавки з очей, коли хтось не хотів його слухати»* (с. 99) чи скороченням компонентного складу через усичення кінцівки: *Почуття жахливого розпачу й туги, й несамолюбної люті, і почуття невпевненості в собі, від якої холодне кров [у жилах]*, тобто 'стає страшно, моторошно, тривожно' [ФСУМ 1993, с. 400], що зумовлене прагненням до економії мовних засобів, лаконічністю, доповнювальними можливостями контексту.

3. На позначення процесів існування ув'язнених автор вживає ФО на основі антонімії: *«Від вас [Андрія] залежатиме – загинути по-дурному, ні за цапову душу, чи видряпатися й повернутися до життя»* (с. 32), *пропасти ні за цапову душу – 'зовсім марно, даремно; ні за що' (с. 286) – повертатися до життя – 'відновлювати кому-небудь сили, бадьорість після душевного занепаду, переживань' (с. 653). ФО в контексті набуває зовсім іншого значення 'змінити карцер на інші тортури' (с. 280).*

Явище антонімії, при якому відбувається перестановка значень, використовує автор, позначаючи закінчення процесу життя: *вмерти раз – «бути розчавленим фізично» і вмерти двічі – «вмерти морально» (с. 241): коли людина помирає фізично (тобто тілесно), вона не може вмерти морально (душевно). Для персонажа твору гірше бути роздавленим морально, адже для нього душа вічна, її не можна зламати, хоча знищити фізично людину*

можна. Для Андрія Чумака головне – не втратити в собі людину, не визнати себе винуватим, не зізнатися в тому, чого він не скоював. У цьому перевага в'язня не лише над окремими слідчими, наглядачами, а й вищість над системою, у якій він опинився.

Процеси сприймання відображено у ФО *слухати всім єством* (с. 119) – 'уважно'. Значення міри вияву ознаки 'дуже уважно' автор досягає через розширення компонентного складу фразеологізму *слухати вухами й очима* (с. 111), де органом слуху є не лише вуха, а й очі – орган зору.

4. Фразеологізми на позначення дій слідчих, спрямованих проти в'язнів: *завербувати до списку* (с. 89); *розоблачити ворога до краю* (с. 92); вислів *пришити агітацію* 'несправедливо, безпідставно звинуватити кого-небудь у чомусь' [ФСУМ 1993, с. 702] виник як лексичний варіант унаслідок синонімічної заміни іменникового компонента (*пришити справу*). Руда баба, як називає слідчу Андрій, *клеїть дурня – 'прикидається такою, що нічого не розуміє, не знає' [ФСУМ 1993, с. 63]. Основною дією слідчих був допит, на якому використовували різні тортури. Деякі в'язні від фізичного болю ламалися, вигадували те, чого вони не робили. І коли арештант починав говорити, то слідчий писав так, що «ніт йому виступає, прикусує язик» (с. 492). Особливу емоційну напруженість викликають ФО на позначення процесу побиття: *женити на шимпанзе, робити біфштекс, давати кунді-бунді* (с. 88), *робити чих-тих* (с. 88). Наглядачі, оперативники використовували всі можливі й неможливі способи вибиття показів: *валяли з ніг, брали за петельки, ставили знову, коли полонений падав. «Поza тим биттям об підлогу оперативник не мав інших засобів приводити жертву до пам'яті й до послуху» (с. 202): у структурі фразеологізму відбувається не лише кількісне розширення компонентного складу, а й якісне, унаслідок якого ФО набуває іншої семантики: традиційний вислів *приводити до пам'яті – 'виводити із стану несприятливості' [ФСУМ 1993, с. 690], крім основного значення, набуває додаткового: 'примушувати жертву бути покірною і фізично, і морально'. Засоби та методи, якими користувалася система, дістали назву *кампанія*, на основі якої виникли такі фразеологізми: *кампанія «очищення тилу», кампанія «реконструкції людини», кампанія «реставрації російської імперії» (с. 136).****

5. Прислівникові фразеологізми, що позначають спосіб розташування в камері: *У камері Андрій почував себе рівноправно і розташувався, як у себе вдома* (с. 71), тобто зручно. Камера стала для в'язнів домом, тому *йти додому* (с. 251) – означало 'йти до камери'. Прискіпливе спостереження наглядачів за арештантами передано синонімічними ФО: *Черговий дивився на в'язнів пильно, «зміряв його оком з голови до п'ят» (с. 83); з маківки до п'ят (с. 85) – 'повністю, всього, цілком' (ФСУМ, с. 184). Особливої експресивності набуває кілька підряджуваних фразеологізмів на позначення байдужості: *до лампочки, до стелі, до клямки, до с... (с. 114).**

6. Фразеологізми на позначення в'язниці, її частин: *фабрика-кухня, державне чистилище, республіка людішек, богоспасаємая установа, вогненна піч;*

кам'яні мішки (с. 263) – 'камери'; *млинове решето* – 'вікно в'язниці'; *двері в майбутнє* – 'двері до камери'. Іронію викликає в мовця перифраз *цитадель (храм) пролетарського правосуддя*, яким названо тюрму. На основі професійного мовлення моряків – одного з ув'язнених – виник фразеологізм *лопатити палубу* – 'мити камеру' (с. 86). Символічного значення набуває в романі фразеологізм *чорний ворон* – 'машина, яка перевозила в'язнів і яка стала символом «єжовської епохи», «кенкаведівської системи», її названо *чорною халабудою на колесах, тюрмою на колесах*.

Трансформовані ФО можуть зазнавати змін у граматичній будові та лексичному складі.

Синтаксична трансформація Фо виникає внаслідок змін у граматичній структурі фразеологізму (наприклад, зміна категорії виду): *Він [Приходько] не міг утримати вже язика за зубами на radoцax* (с. 243). Синтаксичної модифікації зазнає фразеологізм і внаслідок перетворення стверджувальної конструкції в заперечну, через різний ступінь семантичної злитості компонентів (*тримати язик* – *тримати язика*) та уведення обставинного причинного компонента (*на radoцax*).

Лексична трансформація фразеологізму передбачає синонімічну заміну одного або кількох компонентів: *Він [Приходько] підписав «Двохсотку» – цебто протокол на підставі 200-ї статті Карного Кодексу УССР про закінчення слідства... Легку ж кару дадуть тому, що він «у всьому покався, щиро признався, доказав свою лояльність і відданість радянській владі та партії»* (с. 115). Трансформована одиниця утворилася на основі заміни обох компонентів у вихідній одиниці (*підписати*) *винести вирок*.

Фразеологізм *городити по-езопівському* (с. 114) є трансформованим від античного вислову *езопівська мова* 'замаскований спосіб думок з натяками, недомовками задля уникнення цензури чи

будь-яких інших заборон, переслідувань'. Хоч автор не використовує вихідну ФО, контекстне уживання одного з компонентів – прислівникового дєривата від імені античного героя – дає можливість розкрити суть утвореної одиниці.

Відомий марксистсько-філософський вислів *Буття визначає свідомість*, використовуваний комуністично-більшовицьким режимом, у творі набуває нового змісту унаслідок трансформації *Буття визначає зізнання* (с. 137).

Розширення компонентного складу фразеологізму, або експлікація, відбувається унаслідок введення в текст поширювальних компонентів при незмінній семантиці. Так, наприклад, фразеологізм у вигляді *прапрацюра Адама* – 'зовсім голий, без одягу' (с. 148) виник на основі вислову *в костюмі Адама* через додавання прикладкового компонента на позначення родинних стосунків та синонімічної заміни об'єктного (*у вигляді* – *у костюмі*). Ім'я першої людини *Адама* використовує письменник для створення індивідуально-авторського фразеологізму *немов Адам на брамі раю* 'голий після побиття арештант' (с. 155). Унаслідок уведення обставинних компонентів на основі образу Адама відбувається структурно-граматична руйнація фразеологізму й утворюються зовсім нова ФО. Через доповнення об'єктного компонента відбулося розширення складу фразеологізму *був на коні й під конем* (с. 453).

Висновки. Отже, фразеологізми І. Багряного на позначення життя арештантів є невід'ємним елементом його естетично спрямованої мовотворчості, одним із джерел вираження експресивності, образної логіки автора, а отже, ключем до розуміння змісту твору загалом. Досліджуваний роман є багатющим джерелом вивчення різних лінгвістичних явищ, що уможливило перспективу подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрянний І. Сад Гетсиманський. Київ: Наукова думка, 2001. 546 с.
2. Євтушина Т. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць у мистецькій скарбниці В. Стефаніка. *Філологічні студії*. Луцьк, 2000. № 1. С. 83–87.
3. Лонська Л. І. Засоби вираження експресивності фразеологізмів у творах Михайла Старицького. *Михайло Старицький як творча особистість*: зб. праць наукової конференції «Творча індивідуальність Михайла Старицького в українському культурологічному контексті XIX–XX століть». Черкаси, 2010. С. 335–341.
4. Мокиєнко В. М. Славянська фразеологія. Москва: Высшая школа, 1989. 288 с.
5. Прокопчук Л. Індивідуально-авторські модифікації компаративних фразеологізмів у художньому дискурсі івана Багряного. *Комунікативний дискурс: наукова реценція і стратегії дослідження*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 7–8 квітня 2016 року. Київ, 2016. С. 114–115.
6. Ужченко Д. В., Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посібник. Київ: Знання, 2007. 494 с.
7. Фразеологічний словник української мови: У 2-х книгах. Укл. В. М. Білоноженко, В.О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Книга 1. Київ: Наукова думка, 1993, 528 с.; Книга 2. 980 с.
8. Шитик Л. В., Нестеренко О. А. Функційно-стилістичний потенціал фразеологічних одиниць (на матеріалі роману «Записки українського самашедшого» Ліни Костенко). *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць, 2012. Вип. 14–15. С. 312–320.
9. Шкробова І. Замена слов как прием авторского преобразования фразеологизмов в поэтических произведениях В. С. Высоцкого. *Лингвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, 2004. С. 239–243.

REFERENCES

1. Bahrianyi I. (2001) Sad Hetsymanskyi [Garden Getsymansky]. Kyiv: Naukova dumka. 546 c. [in Ukrainian].
2. Yevtushyna T. (2000) Semantyko-stylistychni osoblyvosti frazeolohichnykh odynyts u mystetskii skarbnytsi V. Stefanyka [Semantic and stylistic peculiarities of phraseological units in V. Stefanic's creative resource].

Filologichni studii. Lutsk. № 1. С.83–87 [in Ukrainian].

3. Lonska L. I. (2010) Zasoby vyrazhennia ekspresyvnosti frazeolohizmiv u tvorakh Mykhaila Starytskoho. *Mykhailo Starytskyi yak tvorchyia osobystist*: zb. prats naukovoi konferentsii «Tvorchyia individualnist Mykhaila Starytskoho v ukrainskomu kulturolohichnomu konteksti XIX – XX stolit» [Means of revealing of phraseological units expressiveness in Mykhailo Starytsky's works]. Cherkasy, С. 335–341 [in Ukrainian].

4. Mokienko V. M. (1989) Slavianskaya frazeolohya [Slavic phraseology]. Moskva: Vysshaya shkola, 288 c. [in Russian].

5. Prokopchuk L. (2016) Indyvidualno-avtorski modyfikatsii komparatyvnykh frazeolohizmiv u khudozhnomu dyskursi Ivana Bahryanoho. *Komunikativnyi dyskurs: naukova retseptsiia i stratehii doslidzhennia*: materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii [Individual and author's modifications of comparative phraseological units in Ivan Bagryany's fiction discourse]. Kyiv. С. 114–115 [in Ukrainian].

6. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. (2007) Frazeolohia suchasnoi ukrainskoi movy [The phraseology of modern Ukrainian language: teaching. manual]. Kyiv: Znannia, 494 c. [in Ukrainian].

7. Frazeolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]: U 2-kh knyhakh. Ukl. V.M. Bilonozhenko, V.O. Vynnyk, I.S. Hnatiuk ta in. Knyha 1 (1993) Kyiv: Naukova dumka, 528 c. Knyha 2 (1993). 980 c. [in Ukrainian].

8. Shytyk L. V., Nesterenko O. A. (2012) Funktsiino-stylistychnyi potentsial frazeolohichnykh odynyts (na materialy romanu «Zapysky ukrainskoho samashedshoho» Liny Kostenko) [Functional and stylistic potential of phraseological units (on the material of Lina Kostenko's novel «Notes of a Ukrainian Madman»)]. *Movoznavchyi visnyk*. Cherkasy. Vyp.14–15. С. 312–320 [in Ukrainian].

9. Shkrobova I. (2004) Zamena slov kak pryem avtorskogo preobrazovaniya frazeologizmiv v poetycheskikh proizvedenyakh V.S. Vysotskogo [Change of words as a means of author's phraseological units transformation in V.S. Vysotsky's poetry]. *Linhvistychni studii*: zb nauk. pr. Donetsk: DonNU. С.239–243 [in Russian].

PHRASEOLOGICAL UNITS DENOTING PRISONERS' LIFE IN IVAN BAHRYANY'S NOVEL «GARDEN HETSYMANSKY»

Abstract. The topicality of the problem. In modern linguistics there is a number of investigations connected with the phraseological units analysis used in fiction texts: functional and stylistic potential of these units is described, their structural and semantic peculiarities are explained; the principles of creation of phraseological units dictionaries (especially phraseological units used in scientific and publicistic texts) are also examined; even some attempts have been made recently to analyse stylistic devices based on phraseological units transformation in the works of some writers. But in Ukrainian linguistics up to now there is no special investigation aimed at the revealing peculiarities of prisoners' life in the NKVD system by means of phraseology. In my opinion, it is by means of phraseological units that the characters of people can be described in the most expressive manner. These phraseological units are used to describe the people, who despite the tortures of NKVD workers were able to held out against difficulties of prisoners' life, and they didn't lose human dignity. That's why we think that the problem is actual, it requires complex investigation and full analysis of semantic, functional and stylistic potential of the given phraseological units, their actualization in the context.

The aim of the article is to analyse linguistic and individual transformations of phraseological units used by the author and to examine the ways of manifestations of their grammatical and lexical modifications.

The task of the article. The main task of the article is to describe semantic groups of phraseological units, which reflect political prisoners' life in NKVD prisons.

Investigation methods. The main investigation method is linguistic description of phraseological units singled out in the novel «Garden Hetsymansky». The methods of transformational, structural and semantic analysis were also used.

Investigation results. Phraseological units denoting prisoners' life are presented in the following semantic groups: 1) space concepts; 2) prison names, their sections and other premises; 3) processes connected with prisoners' interrogation and their existence in prisons; 4) description of prisoners' appearance and their inner life. The article reveals syntactical and semantic transformations of phraseological units, which result in the creation of individual author's synonyms-phraseological units or their variants.

Conclusions. I. Bahryany's phraseological units denoting prisoners' life are integral elements of his aesthetic linguistic creative activity. It is one of the resources of his expressiveness, and that's why it is the key to the novel understanding as a whole.

Keywords: phraseological unit, semantic group, syntactic transformation, lexical transformation, synonymous change of components, widening of phraseological unit structure.

© Лонська Л., 2020 р.

Людмила Лонська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна; <https://orcid.org/0000-0003-0996-3586>

Ludmyla Lonska – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics Department, Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University; <https://orcid.org/0000-0003-0996-3586>